

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. M. Sâdik Kamhâvî), IV, 201; a.m.f., *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim Neşemî), Küveyt 1985, I, 142-207; II, 37; III, 63-142; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, Beyrut 1983, I, 398-400; II, 92-133; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed Şâkir), Beyrut 1983, I, 104-138; II, 5, 76-82, 198; IV, 107-114; VII, 54; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkih* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Beyrut 1980, I, 132-137; Bâcî, *İhkâm* (Türkî), s. 330-348; Şîrâzî, *et-Tebşûra*, s. 132-135, 264-271, 298-320, 326-330; Cüveynî, *el-Burhân*, I, 364, 426-428, 583-611, 624, 665, 666; Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl*, İstanbul 1307, II, 695; III, 696, 736-737; Serahsî, *el-Uşûl*, I, 238-279, 321-381; Gazzâlî, *el-Müstaşfa*, I, 145-155, 169; Kelvefakkih, *Temhid fi usûli'l-fikh* (nşr. Mübârriz), Ebû Amşe), Cidde 1985, II, 382-384; III, 105, 147-151; Ahmed b. Ali b. Burhan el-Bağdâdî, *el-Vüşûl ile'l-uşûl* (nşr. Abdülhamîd Ebû Züneyd), Riyad 1983-84, II, 150-152, 16-181, 192-195; Alâeddin es-Semerkanî, *İzânü'l-uşûl*, Bağdad 1987, II, 469, 471, 633-635, 655, 1011-1016; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 137, 190; a.m.f., *ed-Đarûri fi usûli'l-fikh* (nşr. Cemâleddin Alevî), Beyrut 1994, s. 70-72; Fahreddin er-Râzî, *el-Mağşûl*, II/1, s. 507-561, 619-626; İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir*, s. 52-56; Zeylâfî, *Naşbü'r-râye* [baskı yeri yok], 1393/1973 (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), IV, 183; Şehâbeddin ez-Zencânî, *Tahricü'l-furûâ'ale'l-uşûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1982, s. 62-67, 326-329, 363-365; Karâfî, *Şerhu Tenkihî'l-fuşûl fi'l-uşûl*, Kahire 1973, s. 356-358, 369-370, 372-373, 387-388; Hillî, *Mebâdî'ü'l-uşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl* (nşr. Abdülhüseyn M. Ali el-Bakkâl), Tahran 1404, s. 203-212; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, II, 690-711; III, 728-738; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, III, 11-18; IV, 63; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-uşûl* (İzmirî, *Hâşiyetü'l-Mir'ât* içinde), İstanbul 1339, II, 219; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Kevkebi'l-münir* (nşr. Muhammed Züheylî - Nezîh Hammâd), Dimaşk 1980, II, 358-377; Emîr Pâdişah, *Teyisîr*, Beyrut 1983, III, 81-101; Emîr es-San'ânî, *İcâbetü's-sâ'il şerhu Buğyetti'l-âmil* (nşr. Hüseyin b. Ahmed es-Seyâgî - Hasan M. Makbûlî el-Ehdel), Beyrut 1986, s. 101-110; Ali Osman Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhîtilerîn Lükât ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara 1980; Rifât Fevzî Abdülmuttalib, *Tevşîku's-sünne fi'l-karnî's-sânî'l-hicrî*, Kahire 1981, s. 88-117, 321-342, 391-413; Abdülkadir Şener, "İmam Şâfiî'ye Göre Haber-i Vâhid", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu 16-18 Eylül*, İzmir 1985, s. 287-292; İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara 1994; Habil Nazlıgörel, *Şafiî'nin Hadis Kültüründeki Yeri* (Doktora tezi, 1995), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Süheyr Reşâd Mihennâ, *Haberü'l-vâhid fi's-sünne ve eşeruhü fi'l-fikh'l-İslâmî*, Kahire, ts. (Şürûku'l-Kahire); Muhammed Abdullah Üveyde, "İhticâcû's-şahâbe bi-haberil-vâhid", *Dirâsât*, XIII/1, Amman 1986, s. 67-87; a.m.f., "el-Menhecü'n-nebevî fi kabûli alhbârî'l-âhâd", a.e., XIII/1 (1986), s. 89-103; H. Yunus Apaydın, "Hanefî Hukukçuların Hadis Karşısındaki Tavırlarının Bir Göstergesi Olarak Ma'nevi İnkıta Anlayışı", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, Kayseri 1992, s. 159-193.

H. YUNUS APAYDIN

HABERÜ'L-ÂHÂD

(bk. HABER-i VÂHİD).

HABEŞ EYALETİ

Osmanlılar'ın, Doğu Afrika'da
1555'te kurdukları eyalet.

XVI. yüzyıldaki en geniş sınırları Mısır hududundan Doğu Afrika'daki Mombasa'ya kadar uzanan ve bugünkü Sudan'ın bir kısmı ile Cibuti, Eritre, Etiyopya ve Somali'yi içine alan bu idarî bölge, Osmanlılar'ın Doğu Afrika'da ulaşabildikleri en son sınırlar olma özelliği gösterir. Osmanlılar'ın stratejik önemi büyük olan bu kesime yönelik ilgileri, 1517'de Mısır'ın ele geçirilmesinden sonra başlamıştır. Söz konusu bölge, Hint Okyanusu ile bilhassa Kızıldeniz sahillerini elinde bulunduran Osmanlılar için doğu ticaretinin kontrolü açısından büyük önem taşıyordu. Bu sıralarda müstemlekeci bir güç olarak ortaya çıkan ve Habeşistan'ı efsanevi kayıp hıristiyanların ülkesi olarak gören Portekizliler, Habeş hükümdarlarını çeşitli yollarla razı ederek sahillerde bazı üsler kurmuşlar, doğu ticaretini ele geçirmeye çalışmışlar ve misyoner teşkilatlarıyla Habeşistan'da Hıristiyanlığı desteklemeye başlamışlardır. Habeşistan topraklarında yaşayan müslüman topluluklara da buna karşı varlıklarını sürdürme mücadelesi veriyorlardı.

Kızıldeniz'in her iki sahiline yerleştikten ve Yemen beylerbeyliğini kurduktan sonra Osmanlılar Doğu Afrika'da cereyan eden olaylarla daha yakından ilgilenmeye başladılar. Osmanlı donanması 1525'te Portekizlilerin kurduğu üsleri ortadan kaldırarak bütün bu sahilleri hâkimiyeti altına aldı. Yemen beylerbeyi vasıtasıyla Güneydoğu Habeşistan'da hıristiyan Habeş melikine karşı mücadele eden müslüman Harar Emiri Ahmed el-Mücâhid'e silâh yardımı yaptı. Osmanlılar, Habeş vilâyetinin hâkimi olarak tanıdıkları Ahmed el-Mücâhid'i destekleyen Portekizliler de Habeşistan melikine destek ve yardımda bulunuyorlardı. Ahmed el-Mücâhid'in 1543'teki savaşta öldürülmesi Habeşistan'da İslâmiyet'in yayılışını sekteye uğrattı. O sırada başka yerlerde meşgul olan Osmanlılar bu mesele ile ilgilenemediler. Ancak Portekiz tehlikesinin artması üzerine 1550'lerden itibaren mücadele yeniden başladı. Pîrî Reis ve Seydi Ali Reis idaresinde girilen iki deniz harekâtı başarısızlıkla so-

nuçlandı. Osmanlı yönetimi hem doğu ticaretinin Portekizliler'in eline geçmesini önlemek, hem de Habeşistan'da gelecekleri tehlike altında bulunan müslümanlara yardım etmek konusunda alınacak tedbirleri görüşmek üzere bölgeyi çok iyi tanıyan Yemen Beylerbeyi Özdemir Paşa'yı İstanbul'a çağırdı (Nisan 1554). Yapılan görüşmeler sonunda Özdemir Paşa Habeş seraskerliğine getirilerek sefere çıkmakla görevlendirildi. Mısır'a dönüp hazırlıklara başlayan Özdemir Paşa, asker temini konusunda büyük zorluklarla karşılaştığından harekâta ancak 1555 ortalarında başlayabildi. Nil nehri varisiyle güneyden Habeşistan'a ulaşmaya çalıştıysa da tabiat şartları buna izin vermediğinden geri dönmek zorunda kaldı. Durumu merkeze bildirerek öncelikle Habeş eyaletinin kurulmasını sağladı ve henüz tam olarak fethedilmediği halde 15 Şâban 962 (5 Temmuz 1555) tarihinde resmen kurulan Habeş beylerbeyiliğine getirildi.

Maiyetindeki çoğu tüfekli 4-5000 askerle 1555 yılı sonbaharında harekâta başlayan Özdemir Paşa'nın ilk hedefi, Osmanlılar'ın 1520'lerden beri bir ticaret kolonisi bulundurdukları, Habeşistan'ın denizlerle bağlantısını sağlayan en önemli limanlardan biri olan Masavva' oldu. 2 Nisan 1557'de Masavva' şehri alındıktan sonra yine önemli bir liman olan Arkıko (Harkiko) ele geçirildi. Masavva' Limanı'nı kontrol eden Dehlek ve ona bağlı adalar esasen Osmanlı hâkimiyetindeydi. Yemen beylerbeyiliğinden alınarak Habeş eyaletine bağlanan bu adalar askerî harekât sırasında önemli üs vazifesi gördü. Habeşistan sahillerini fiilen Osmanlı idaresine alan Özdemir Paşa harekâtının ikinci safhasında Tigre eyaletine yöneldi. Osmanlı ordusu 1558'de bölgeye hâkim oldu. Harekât sırasında Habeşliler'ce kutsal sayılan Debra-Damo'daki manastır tahrip edildi. Özdemir Paşa'nın kumandanlarından biri Buri yarınadasını fethetti. Debârvâ (Debaroa, Davâro) ve çevresi 1559'da Osmanlı hâkimiyetine alındı. Burada müstahkem bir kale, büyük bir cami ile birçok mescid inşa edildi ve ülkenin iç kesimlerine yapılacak askerî harekât için üs haline getirildi. Bölgede yaşayan pek çok hıristiyan ve putperest Habeşli İslâmiyet'i kabul etti. Özdemir Paşa buradan, kuzeydoğuda çok ârızalı ve sıcak bir bölge olan Becâ (Beja) kabilelerinin bulunduğu yöreleri de fethetmek üzere harekete geçti. Fakat iklim

şartları ve arazinin durumu yüzünden pek çok askeri gibi kendisi de hastalandı. Harekâttan vazgeçilerek Debârvâ'ya dönülürse de Özdemiş Paşa yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak burada vefat etti (1560). Bölge halkı ve askerleri üzerinde efsanevi bir nüfuza sahip olan Özdemiş Paşa, Habeşistan Krallığı içindeki karışıklıklardan da faydalanarak beylerbeyiliğinin sınırlarını genişletmiş ve bugünkü Eritre ile Etiyopya'nın kuzeybatı bölgesini ele geçirmişti.

Özdemiş Paşa'nın vefatı Osmanlı kuvvetleri arasında karışıklığa yol açtı. Eyalet başsız kaldı. İçeride duruma hâkim olan Habeşistan Krallığı'nın baskısının artması üzerine Osmanlılar'la onların müttelikleri olan yerliler, Tigre ve diğer bölgelerden sahile doğru çekilmeye başladılar. Habeş ordusu, Özdemiş Paşa'nın müstahkem bir şehir haline getirdiği Debârvâ'yı ele geçirerek tahrip etti. Osmanlı kuvvetleri, Masavva' ve Arkiko'da tutunmaya çalışırken Özdemiş Paşa'nın oğlu Osman Paşa Habeş eyaleti beylerbeyiliğine tayin edildi (1561). Babası ile birlikte bu ülkede bulunduğu için bölgeyi ve halkını iyi tanıyan Osman Paşa'nın tayini ordunun ve mahallî idarecilerin mânevîyatı üzerinde müsbet tesir yaptı.

Osman Paşa, önce babasının zamanında ele geçirilen toprakları geri almak için harekete geçti. Debârvâ ve çevresini Ocak 1562'de tekrar Osmanlı hâkimiyetine aldı. Kendisine katılan Habeş kuvvetlerinin de yardımı ile Tigre topraklarında bulunan Enderta mevkiinde Habeşistan Kralı Minas'ı büyük bir yenilgiye uğrattı (20 Nisan 1562). Kısa sürede, babasının zamanında ele geçirilen toprakların tamamını geri aldığı gibi daha önce fethedilmemiş olan yerlerde de Osmanlı yönetimini tesis etti. Bu arada Habeş eyaletinin kuzeybatı taraflarında yaşayan ve Func Sultanlığı'na bağlı olan Arap kabileleri Osmanlı hâkimiyetini tanımamaları eyalet merkezi Sevâkin'i muhasara altına aldılar. Beylerbeyi Masavva'da bulunduğu buraya müstakil bir sancak beyi gönderildi (1564). Bir emniyet ve idarî tedbir olarak beylerbeyinin merkezde bulunmadığı zamanlarda Func Arapları'nı takip ve kontrol etme görevi Sevâkin sancak beyine verildi. Az bir kuvvetle kısa zamanda eyalette hâkimiyeti sağlayan Osman Paşa'nın görev süresi 16 Ocak 1568'de sona erdi.

Özdemiroğlu Osman Paşa'dan sonra Habeş eyaleti beylerbeyiliğine Hüseyin Paşa tayin edildi. Onun zamanında Ha-

beş eyaletinde bulunan Osmanlı kuvvetleri gerek asker gerekse top ve cephane bakımından desteklendi. Habeş Krallığı bu sırada güneydeki Galla kabileleriyle uğraşmaktaydı. Hüseyin Paşa'nın Habeş eyaletinde herhangi bir faaliyeti olmadı. Azledilince yerine İskender Paşa oğlu Ahmed Paşa getirildi (3 Aralık 1570). Bu esnada Mısır ve civarında hüküm süren kıtlık yüzünden Habeş eyaleti karışıklığa sürüklendi. Ahmed Paşa bütün gayretini rağmen asker in mevcûbi ve erzakı konusundaki şikâyetleri gideremedi. Kendi isteğiyle beylerbeyilikten ayrıldı ve yerine Rıdvan Paşa getirildi (2 Mart 1573).

Bölgeyi iyi tanıyan Rıdvan Paşa'nın görevine başlar başlamaz ilk işi çeşitli sebeplerle mağdur edilen eyaletteki görevlilerin mağduriyetlerini gidermek oldu. Ulûfelerini alamayanların ulûfelerini ödedi. Erzak ve cephane temini için Yemen ve Mısır beylerbeyileri nezdinde teşebbüse geçti. Yemen'de İmam Mutahhar isyanının ortaya çıkardığı karışıklıklar yatıştırılıp sükûnet sağlandıktan sonra Habeş eyaletine geniş ölçüde yardım ve takviye yapılmaya başlandı. Aynı şekilde Mısır'dan da darpen ve şakaloz topları istendi (BA, MD, nr. 24, s. 301). Rıdvan Paşa zamanında, Habeşistan ordusu tarafından 1574'te Debârvâ'ya ve Arkiko Limanı'na yönelik iki önemli askerî harekât geri püskürtüldü. Rıdvan Paşa'nın azlinden sonra tayin edilen Mustafa Paşa'nın zamanında herhangi önemli bir hadise olmadı. Onun vefatının ardından (1576) eyalet bir süre beylerbeyisiz kaldı. Mısır'ın güneyindeki Circe'nin sancak beyi olan Süleyman Bey Habeş eyaletine tayin edildiye de görevi başına gitmediğinden azledilerek yerine kardeşi Ahmed Paşa getirildi (25 Haziran 1577). Ahmed Paşa, Rıdvan Paşa'nın ayrılmasından sonra elden çıkmış olan Debârvâ'yı tekrar geri aldı. Şehrin etrafına bir sur ve içine de bir beylerbeyilik sarayı inşa ettirdi. Civarda bulunan Hamâsen (Hammas), Râye, Aşele (Atşeme) gibi kabileleri itaat altına aldı. Ele geçirdiği Bûr, Hindiye (Hindibe), Matrê vilâyetlerini Habeş eyaletinin sancakları haline getirdi (Seyyid Lokmân, vr. 83^{a-b}). Ayrıca merkezden izin alarak Habeşistan kralına karşı mücadele eden Yeşhak'ı ateşli silâhlarla destekledi. Habeş Kralı Sartsa Dengel Portekizliler'den yardım istedi. Aynı zamanda Yeşhak'ı "deniz eyaletleri hâkimi" (bahr-nagaş) olarak tanıdığını bildirip onu kendi tarafına çekmeye çalıştı. Yeşhak Osmanlılar'ın kazanacağından emin ola-

rak bu teklifi reddetti. Fakat Portekizliler'den büyük yardım alan Habeş ordusu ateşli silâhlar bakımından Osmanlı ordusundan çok üstündü. Osmanlı kaynaklarında Ahmed Paşa Muharebesi olarak geçen (BA, KK, Ruûs, nr. 239, s. 121) meydan savaşı, Tigre toprakları üzerinde Ad-di Karro denilen yerde yapıldı (1579). Habeş Kralı Sartsa Dengel'in bizzat yönettiği Habeş ordusunun saldırısıyla başlayan savaş Osmanlılar'ın yenilgisiyle sona erdi. Ahmed Paşa pek çok eyalet ileri gelenleriyle birlikte bu savaşta şehid oldu. Yeşhak da otuz kadar Türk süvarisiyle birlikte esir alındı ve öldürüldü. Debârvâ'yı ele geçiren Sartsa Dengel şehrin surlarıyla camisini yıktırdı. Sahile doğru çekilen Osmanlı kuvvetleri bazı yerlerde dar sahil şeridinde sıkışıp kaldılar. Masavva' Kalesi'ni koruyan 100 askerden kırkı savaşta şehid düştüğü için şehir korumasız kaldı. 13 Aralık 1579'da Habeş beylerbeyi olan Hızır Paşa, kendi adamlarından başka 300 tüfekçi, 100 atlı ve bir miktar cephane temin ettikten sonra Yemen'den Bayram Bey idaresinde gelen 200 kişi ile birlikte Masavva' ve Arkiko'ya yönelik Habeş baskısını bertaraf ettiği gibi Arkiko'yu da kurtardı. Hızır Paşa'nın dirayetli idaresi sayesinde kısa zamanda Masavva' ve civarı Habeş kuvvetlerinden temizlendi. Debârvâ hariç diğer yerler tekrar ele geçirildi. Hızır Paşa, askerlerden ve aşiretlerden oluşturduğu 7000 kişilik bir kuvvetle kendisinden çok üstün bir Habeş ordusunu Debârvâ önlerinde yenerek Tigre bölgesini tekrar Osmanlı idaresine kattı. Bu başarısından dolayı beylerbeyilik üzerinde bırakıldığı gibi istediği hususların yerine getirilmesi için Mısır beylerbeyine emir verildi (BA, MD, nr. 48, s. 209, hk. 585). Bu sırada Habeş Kralı Sartsa Dengel'den karşılıklı görüşme konusunda ilk mektup geldi. Hızır Paşa'dan sonra Habeş eyaletine tayin edilen (21 Aralık 1582) Mustafa Paşa zamanında Habeşistan Krallığı ile diplomatik ilişki kuruldu. Kral Sartsa Dengel, ülkesinin bazı yerlerinde çıkan isyanları bastırmada Türk askerlerinden de faydalandı (Budge, II, 368-369). Fakat Habeş kralının askerini devamlı toplu halde tutması Mustafa Paşa'yı kuşkulandırdı. Nihayet bu dostluk 1589'da sona erdi. Mustafa Paşa'nın yerine Habeş beylerbeyiliğine getirilen Hüdâverdi Paşa zamanında saldırıya geçen Habeşistan kralı yenilgiye uğradı ve bir kısım adamları esir alındı. XVI. yüzyıl sonlarına doğru eyalette ciddi herhangi bir olay meydana gelmedi.

Habeş eyaletinin Osmanlı hareket ve malzeme merkezlerinden uzak oluşu yanında topraklarının genişliği askerî harekâtı güçleştirmekteydi. Eyaletle asker veren başlıca kaynak Mısır'dı. Daha sonra Yemen eyaletinden de asker sağlandı. Fakat genelde her türlü ihtiyaç Mısır'dan temin ediliyordu. Eyaletin çeşitli yerlerinde kale ve garnizonlar kurulmuş olup bunların başında Sevâkin, Masavva' ve Debârvâ geliyordu. Habeş eyaleti sahillerini Portekizliler'e ve 1578'den sonra İspanyollar'a, Hollandalılar'a ve İngilizler'e karşı korumak için karakol hizmeti gören gemiler kullanılıyordu. Fakat eyaletten elde edilen gelirler bu kadar masrafı karşılayacak durumda değildi. Asker ve memurların maaşlarının zamanında ödenememesi idarede büyük bir zaafa yol açıyor, görevlerini yapmakta isteksizlik göstermelerine sebep oluyordu. Habeş eyaletinin en büyük gelir kaynağını Masavva', Sevâkin ve Beylûl gibi limanlarda alınan gümrük gelirleri teşkil ediyordu. Bu limanlardan yapılan esir ve baharat ticareti önemli yer tutuyordu. O civarda bulunan bazı askerî ulûfesi baharattan alınan rûsûmdan ödeniyordu. Habeş iskelelerinin bir yıllık gümrük geliri yaklaşık 15.000 filori civarında idi (BA, MD, nr. 42, s. 179, hk. 326). Genellikle iltizama verilen liman gelirleri hiçbir zaman eyaletin giderlerini karşılayacak seviyeye ulaşmadı.

Habeş eyaleti sâlyâne ile idare edilmekteydi. Bu usulün uygulandığı yerlerde bütün gelirler defterdar tarafından toplanır, sâlyâne ve askerî ulûfesi eyalet gelirinden ödenirdi. İlk beylerbeyi Özdemir Paşa'ya beylerbeyilik sâlyânesi olarak on dört defa 100.000 (1.400.000) akçe ödenmesi kararlaştırılmıştı. Bu para Mısır eyaleti hazinesinden verilecekti (BA, KK, Ruûs, nr. 213, s. 212). Daha sonra bu miktar az bulunduğundan o sırada Yemen'e bağlı olan Dehlek adaları idarî bakımdan Habeş eyaletine bağlanarak 9 kese olan günlük geliri de beylerbeyilik tahsisatına dahil edildi. Fakat bir süre sonra bu miktar indirildi. Özdemiroğlu Osman Paşa zamanında eyalet malî sıkıntı içinde bulunduğundan sâlyânenin 150.000 akçesinin Mısır'dan, 150.000 akçesinin Yemen'den temin edilmesine karar verildi (BA, MD, nr. 5, s. 536). Eyalet Hüseyin Paşa'ya 1567'de on defa 100.000 (1.000.000), Rıdvan Paşa'ya da 1573'te on iki defa 100.000 (1.200.000) akçeye tevcih edildi. Bu miktar 1582'ye kadar değişmedi. Gelirleri beylerbeyilik

sâlyânesini dahi karşılayacak durumda olmayan Habeş eyaletine Mısır eyaleti hazinesinden devamlı yardım yapılıyordu.

Eyaletin başına getirilen beylerbeyiler buraya yakın idarî bölgelerde hizmet etmiş kimselerden seçiliyordu. Yeni bir beylerbeyi tayin edildiği zaman bir tâlimat da Mısır beylerbeyine gönderilirdi. Bu tâlimatta, Habeş beylerbeyine asker yazımında ve diğer konularda yardım edilmesi istenirdi. Belgelerden tesbit edilebildiği kadarıyla eyaletin ilk sancağı Sevâkin'dir. Habeş eyaleti kurulmadan önce Mısır'a bağlanan, ilk sancak beyi olarak Abdülbâki Bey'in tayin edildiği (10 Nisan 1554) Sevâkin şehri aynı adı taşıyan bir adanın üzerinde bulunuyordu. Habeş eyaleti kurulunca Sevâkin yeni eyaletin merkez sancağı yani eyalet merkezi oldu. Daha sonra Func Devleti'ne bağlı Arap aşiretlerinin baskıları artınca burada yeni bir idarî düzenlemeye gidilerek Sevâkin'e beylerbeyiden başka ayrı bir sancak beyinin tayinine karar verildi (1563). Belgelerde Akik ile Arkiko sancaklarının adları da sık sık geçmektedir. Bundan başka Sam'a, Akkele, Guzâi, Dabbe, Karbariye'den oluşan bir sancağın adına rastlanır. Bûr, Matrer (?), Hindiyi adlı memleketler de ayrı birer sancak olarak teşkil edilmişti. Serâi ve Andia'nin yine ayrı birer sancak olduğu anlaşılmaktadır.

Habeş beylerbeyi Rıdvan Paşa, eyaletini idarî ve iktisadî bakımdan Mısır'a bağımlılıktan kurtarmak için Mısır'ın güney kısmının Habeş eyaletine bağlanmasını istedi. Mısır'ın Saîd vilâyetini oluşturan bu topraklar Habeş eyaletinin erzak ihtiyacını karşılamaktaydı. Habeş eyaletini kendine yeter duruma getirmek için Saîd vilâyetinde hububat üreten belli başlı köylerin Habeş eyaletine bağlanması kararlaştırıldı. Bu yerlerin idarî bakımdan bağlı olduğu İbrim sancağı 26 Temmuz 1573'te Habeş eyaletine dahil edildi (BA, KK, Ruûs, nr. 222, s. 17; nr. 224, s. 41). İbrim sancağı 13 Şubat 1584'te ayrı bir eyalet olarak teşkilâtlandırıldıysa da 26 Aralık 1584'te tekrar sancak haline getirilerek Habeş eyaletine bağlandı.

Eyalet teşkilâtında bulunması gereken iki önemli unsurdan biri kadılık, diğeri de malî teşkilâtı. Habeş beylerbeyliği kurulur kurulmaz buraya Abdülvehhâb adlı bir kadı tayin edildi (30 Kasım 1555). Daha sonraki yıllarda Habeş eyaletinin merkezi değiştirildiği halde kadılık hep Sevâkin şehrinde kaldı. Eyaletin

malî işleriyle ilgilenmek üzere bir de "nâzır-ı emvâl" görevlendirildi. Bu ülkeye sevk edilen askerî ve diğer memurların her türlü para harcamalarını kontrol eden bu teşkilât mahiyet itibarıyla defterdardan farklı idi. İlk defa 17 Kasım 1555'te Ahmed Bey nâzır-ı emvâl tayin edildi (BA, KK, Ruûs, nr. 214, s. 13). Habeş eyaletinin sınırları belirlendikten sonra eyalette yaşayan halkın vergi bakımından sınıflandırılması yapılarak buraya da bir defterdar tayini öngörüldü. İlk defterdar Özdemiroğlu Osman Paşa zamanında 1565'te gönderildi (BA, KK, Ruûs, nr. 74, s. 563).

Habeş eyaleti en geniş sınırlarına 1560-1578 yılları arasında ulaştı. Eyaletin sınırları, Mısır hududundaki Vâdîhalfâ'dan Re'sûasır (Guardafui) burnuna kadar bütün Kızıldeniz ve Hint Okyanusu sahillerini içine almaktaydı. Fakat Habeş eyaleti için yapılan savaşlardan elde edilen tecrübe, bu ülkede daha fazla yayılma imkânı bulunmadığını ve 1578'de ulaşılan sınırın âzami sınırlar olduğunu gösterdi. Nitekim 1579'da Osmanlılar'ın yenilgisiyle sonuçlanan Addi Karro Savaşı'nın ardından eyalet topraklarının bir kısmı Habeşistan Krallığı'nın eline geçti.

XVII. yüzyılda Habeşistan kralları ile Habeş eyaleti beylerbeyileri arasındaki ilişkiler savaş durumundan diplomatik bir safhaya intikal etti. Her iki taraf da barışın devamını istiyordu. Bunun sebebi elerinde bulundurdukları limanları faal bir durumda tutmaktı. Habeş beylerbeyileri, eyaletlerindeki limanların gümrük gelirlerinin düşmesini önlemek için yeni tedbirler aldılar. Habeşistan'a gidecek tüccar ve mallarına gümrük resmi karşılığında geçiş izni verdiler. Buna mukabil Habeşistan Krallığı'nın yarattığı fiilî durumu kabul ederek Tigre üzerinde hak iddiasından vazgeçtiler. Osmanlılar'ın nüfuz sahili kısmında varlığını korurken iç kısımlarda yavaş yavaş zayıfladı. Bu yüzden XVII. yüzyılda Habeş eyaletinin sınırları giderek daraldı. Tigre elden çıkarken bir aralık eyalet merkezi olan Debârvâ da Habeşistan kralının eline geçti. Habeşistan ile Masavva' arasında önemli bir ticaret merkezi olan Debârvâ ülkenin iç kesimlerine gidenlerin uğradığı bir şehirdi. Habeşistan'a gitmek isteyen bir kimse'nin Habeş beylerbeyinden izin alması gerekiyordu. Bu tarihlerde Avrupa'nın denizci milletleri Habeşistan ile iktisadî ilişki kurmaya çalışıyorlardı. Bu konuda en faal olan Hollanda, Habeşistan ile bir antlaşma imzalamak istediye de başa-

HABEŞ EYALETİ

ramadı. Habeşistan'a girmek isteyen Portekiz ise "İsâ Cemiyeti" adlı misyoner teşkilâtından faydalanmaya çalıştı. Kızıldeniz ve Masava' yolu ile gönderdiği misyonerlerle bu ülkedeki teşkilâtını genişletti. Cizvit papazları, Habeş Kralı Suse-nos'u (1607-1632) Katolik yaparak bundan istifade ettiler. Habeş kralı, ülkesine gelmek isteyen papazlara izin verilmesi konusunda Habeş eyaleti beylerbeyi ile antlaşma imzaladı. Fakat ondan sonra gelen Kral Fasiladas bu misyonerlerden hoşlanmadı. Onlara tebaasını ayaklandıracak kişiler gözüyle baktı. Misyonerlerin ülkesine girişlerini önlemek için Habeş beylerbeyi ile antlaşma yaptığı gibi ülkeye yerleşmiş olan misyonerleri de çıkardı. Böylece ilk defa Habeşistan ile Osmanlı yönetimi ortak bir düşman karşısında birleşmiş oldular.

XVII. yüzyılda Habeş eyaletinin idarî durumunda önemli değişiklikler oldu. Eyaletle tayin edilen beylerbeyilerin bölgeye yakın yerlerde hizmet edenlerden seçilmesi usulüne son verildi. Yüzyılın başında beylerbeyiler Mısır'daki sancak beylerinden seçilirken daha sonra dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından ve diğer görevlilerden seçilmeye başlandı. Ayn Ali Efendi, XVII. yüzyıl başlarında Habeş eyaletinin Cidde ve Sevâkin'den ibaret olduğunu kaydetmekteyse de (*Kavânin-i Âli Osmân*, s. 8) resmî kaynaklar bunun daha sonra gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Nitekim 1623-1624 yıllarında Habeş eyaleti beylerbeyi Sevâkin'de oturuyordu (*The Journey of Francisco Machado and Bernardo Pereira*, s. 191-192). Evliya Çelebi'nin bu ülkeye geldiği 1672'de beylerbeyi eyalet merkezi olan Masava'da ikamet etmekteydi. Sevâkin ise beylerbeyi kaymakamının oturduğu ikinci bir eyalet merkeziydi (*Seyahatnâme*, X, 939-943).

Habeş eyaleti XVII. yüzyılın ortalarından itibaren merkezin ilgisini kaybetmeye başladı. Devlet adamları nezdinde eyaletin önemi giderek azaldı. Yüzyılın sonlarında ise eyalet malî bakımdan tam bir gerileme dönemine girdi. Habeşistan kralının Kızıldeniz sahilindeki Beylül ve Hint Okyanusu sahilinde bulunan Zeyla' gibi limanlar vasıtasıyla doğrudan doğruya ticarî ve siyasî ilişkilerle girmesi, eyalet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan gümrük gelirlerinin azalmasına sebep oldu. Beylül ve Zeyla' limanları, mânen Yemen imamına bağlı Şii müslüman emirlerin yönetiminde bulunuyordu. Eyaletin güney kısımları da 1698'den itibaren mahallî âmillerin yönetimine terk edil-

meye başlandığından gümrük gelirleri daha da düştü. Bu sırada Masava' ve civarının idaresi mahallî âmillere bırakıldığı için beylerbeyi de artık Sevâkin'de oturuyordu (Ebû Bekir b. Behrâm II, vr. 91^a). Ayrıca bu tarihten sonra Habeş eyaletinin artık müstakil olarak değil başka bir idarî birlikle birleştirilerek idare edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ekim 1701'de Rumeli beylerbeyiliği pâyesiyile o sırada Cidde sancağı mutasarrıfı ve Mekke-i Mükerreme şeyhülharemi olan Süleyman Paşa'ya bu görevlerine ilâve olarak Habeş beylerbeyiliği tevcih edilmişti (BA, MD, nr. 112, s. 37). Bu usulün yerleşmesinden sonra beylerbeyiler Medine'de oturmaya ve Habeş eyaletini de bir vekil (mütesellim) vasıtasıyla idare etmeye başladılar. Bu durum Habeş eyaletinde idarenin tamamen mahallî unsurların eline geçmesine sebep oldu. Sonunda da burada görev yapan asker ve memurlar yerlilerle evlenerek ayrı bir sosyal sınıf oluşturdular.

Eyaletin gelirleri XVIII. yüzyılda daha da düştü ve giderleri dahi karşılayamadığından önemi azaldı. Bunda, Osmanlı Devleti'nin başka yörelerde başka meselelerle uğraşmak zorunda kalmasının, Habeş eyaletinin mahallî yöneticilerin idaresine terk edilmesinin de rolü olmakla beraber kıtalar arası ticaretin gelişmesinin ve sömürgeci tüccar devletlerin tesiri de olmuştur. Nitekim Osmanlı tüccarlarının tekelinde bulunan Kızıldeniz, XVIII. yüzyılda yavaş yavaş kapalı bir deniz olmaktan çıkarak milletlerarası ticarete açıldı. Buraya İngiliz ve Hollandalılar'dan sonra Fransızlar da ilgi duymaya başladılar. Habeş eyaleti bu yeni ticarî gelişmelerden büyük zarar gördü. Eyaletin iki önemli limanı Sevâkin ve Masava'nın gelirleri bir hayli düştü. Masava', Habeşistan'ın çıkış kapısı olmasına rağmen ülke içindeki karışıklıklar Habeşistan ile Masava' arasındaki ticareti engelledi.

XIX. yüzyıl başlarında da mahallî idareciler tarafından yönetilen Habeş eyaletinde sembolik de olsa bir kaymakam bulunuyordu. Bu yerler hâlâ Cidde sancağı ile birlikte bir beylerbeyinin uhdesine tevcih edilmekteydi. Fakat Mısır'da idareyi ele alan Kavalalı Mehmed Ali'nin Kızıldeniz'e doğru Sudan topraklarına yayılması, resmen ve fiilen hâlâ Osmanlı Devleti elinde bulunan Sevâkin ve Masava' limanlarının önemini yeniden artırdı. Bu iki liman 1846'da Mehmed Ali Paşa'ya sâlyâne olarak verildi. Habeşistan ile ticaret antlaşması imzalamış bulu-

nan İngiltere, Mehmed Ali Paşa'nın Masava' ve Sevâkin limanlarından ticaret yapmasına engel olacağı endişesiyle buna karşı çıktı. Nihayet Mehmed Ali'nin ölümünden (1849) sonra Sevâkin ve Masava' limanları Hicaz valisinin kontrolüne verildi. Bu sırada bu iki limanı ele geçirmeye çalışan Habeşistan kralı Avrupa devletlerini Osmanlı Devleti aleyhine tahrik ediyordu. İngiltere Bâbülmendep'i ele geçirdiği gibi Fransa da kendine uygun bir yer için fırsat kollamaktaydı. Osmanlı Devleti ise sömürgeci devletlerin bölgeye yerleşmesini diplomasi yoluyla engellemeye çalışıyordu. Habeş eyaleti dahil Bâbülmendep'e kadar olan toprakların kendi mutlak hükümlerini altında olduğunu savunuyordu. Bu düşüncelerle Masava' ve Sevâkin'in yönetimi 1865'te Mısır Hidivi İsmâil Paşa'ya verildi. Bu limanların Mısır'a bağlanmasıyla birlikte Mısır ve Habeşistan arasında yeni bir ilişki dönemi başladıysa da 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması bütün siyasî dengeleri değiştirdi. Osmanlı Devleti'nin artık bu bölgede fiilî varlığının söz konusu olmadığına inanan İngiltere, Kızıldeniz ve Aden'in rakip bir devletin eline geçmesini önlemek için Mısır'ın bu bölgelere yerleşmesini olumlu karşıladı. Mısır ile 1877'de yaptığı bir antlaşmaya göre bu ülke, Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek şartıyla Re'sühâfün sahiline kadar genişleyebilecekti. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin bütün teminatına rağmen onun niyetinden şüphe ediyordu; bu yüzden 1877 antlaşmasını tasdik etmedi. Gerçekten de İngiltere, Mısır'a ait Süveyş Kanalı hisse senetlerini ele geçirdikten sonra Mısır'ı kendine tâbi bir duruma getirmeye çalıştı. Mısır'ı bir sıçrama tahtası olarak kullanıp Habeşistan eyaleti topraklarına yerleşmeyi planlıyordu. Nitekim İngiltere'nin saldırgan tutumu, Almanya ve Fransa ile birlikte Hidiv İsmâil Paşa'yı azlettirmesi (1879) Mısır'da Urâbî Paşa ayaklanmasına sebep oldu. İngilizler bu isyan sonrasında Mısır'ı işgal ederken (11 Temmuz 1882) bir taraftan da Sudan, Somali ve Kızıldeniz sahillerine yerleşmeye başladılar. Osmanlı Devleti, işgal edilen yerlerde diplomatik yollardan hak iddiasında bulundu ve Zeyla' ile Masava' arasındaki sahilde tekrar idaresini tesis etti (1884). Bu yeni idarenin yönetimini Mısır hidivliği üstlenecekti (BA, *Mısır İradeleri*, nr. 1218). Fakat Mısır'ın malî sıkıntı içinde bulunması yüzünden buranın Yemen vilâyeti tarafından idaresine karar verildi (1885). Ancak Fransa'nın Zeyla' yöresini işgal et-

mesi bu yönetimi sona erdirdi (1888). Bundan sonra bölge dört muhafızlık şeklinde idare edilmeye başlandı.

Habeş eyaletinin iki önemli limanı olan Masava' ve Sevâkin birer muhafızlık olarak teşkilâtlandırılıp Mısır'a bağlandı. Bu tarihlerde İngiltere, İtalya'nın dikkatini Avrupa'dan Zeyla' ve civarına çekmeye çalışıyordu. Kızıldeniz sahillerinde İtalya'ya yer verilmesinin Mısır için korkulacak bir şey olmadığını Mısırlı idarecilere de inandırmıştı. İtalya, İngiltere'nin de desteğiyle 1884'te Assab'ı, 1885'te Osmanlı bayrağının dalgalandığı ve Mısır askerinin de bulunduğu Masava'ı ele geçirdi. Osmanlı Devleti'nin protestosu üzerine işgalin geçici olduğunu açıkladı. Bölgede önce Mısır-İtalyan ortak idaresi kuruldu ve buraya Mısırlı bir vali tayin edildi. Fakat bu ortak idare çok kısa sürdü. Zamanın uygun olduğu anlaşılınca İngiltere Sudan'da, İtalya da Kızıldeniz'in Habeşistan sahillerinde himaye idaresi kurdular (1888). İtalya'yı Nil'in kaynaklarından ve Sudan'dan uzak tutmaya çalışan İngiltere onu Somali'ye doğru genişlemesi için teşvik ediyordu. İtalya da 1893'ten itibaren Kızıldeniz ve Hint Okyanusu sahillerinde Re'süasir burnuna kadar bir himaye bölgesi oluşturdu. İngiltere Sudan ve Mısır'a yerleşirken İtalya da bugünkü Eritre, Cibuti ve Somali bölgelerine yerleşti. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti diplomatik yönden protesto etmekten başka bir şey yapamadı. Bununla beraber durumu hiçbir zaman kabul etmedi. Mısır, Sudan ve Kızıldeniz sahillerinin hukuken kendisine ait olduğunu her vesileyle dile getirdi. Bu arada Sudan'da İngiliz yönetimine karşı Mehdi Muhammed Ahmed'in, Somali'de İtalyan yönetimine karşı Mehdi Muhammed b. Abdullah Hasan'ın yönettikleri direniş hareketleri ortaya çıktı. Dinî temele dayalı bu direniş hareketleri başarıya ulaşamamakla birlikte dikkat çekici bir mücadelenin başlangıcını oluşturdu. Bölgede yaşayan müslümanlar, sömürgeci devletlerin baskıları karşısında bir ümit ışığı olarak hep Osmanlı Devleti'ni beklediler. Osmanlılar da hiçbir zaman onları unutmadılar. Nitekim bundan sonra I. Dünya Savaşı yıllarında Habeşistan ile sıkı münasebetler kurdular. Osmanlılar, Sevâkin'den Somali'ye kadar Kızıldeniz'in batı sahilini kendilerine bağlı topraklar olarak kabul ediyorlardı. Hatta iyi münasebetler çerçevesinde, deniz sahilinde Zeyla' ile Belhar arasında bir yerle Harar vilâyetinin doğu sınırından sahile

kadar 120 km. uzunluğunda, 40-50 km. genişliğindeki bölgenin Habeşistan'a verilmesi kararlaştırılmıştı. 1917'de ise bu münasebetler tamamen kesildi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 5, s. 536; nr. 7, s. 72, 550; nr. 14, s. 663; nr. 24, s. 301; nr. 42, s. 179, hk. 326; nr. 47, s. 326; nr. 48, s. 2, 5, 209, hk. 585; nr. 112, s. 37; BA, KK, Ruûs, nr. 74, s. 563; nr. 213, s. 212; nr. 214, s. 13, 24; nr. 222, s. 17; nr. 224, s. 41; nr. 236, s. 188; nr. 239, s. 121; BA, *Mısır İradeleri*, nr. 791, Lef, 1, 5, 13, 25; nr. 1218; nr. 1327; nr. 1337, Lef, 3, 4, nr. 1386, Lef, 4; BA, *Mısır Mühimmesi*, nr. 1, s. 63-65; BA, *Nâme-i Hümâyün Defterleri*, nr. 5, s. 369-370; BA, *YEE*, Ks. 39, nr. 2130, Zrf. 129/118; BA, İbnülemin-Dahiliye, nr. 2695; BA, İrade-Hariciye, 15 Rebiülevvel 1330; Asafî, *Şecâatnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6043, vr. 34^b; Seyyid Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, TIEM, nr. 1973, vr. 70^b-71^a, 73^{a-b}, 76^a, 83^{a-b}, 84^a, 88^a, 89^a, 92^a, 94^a; Âfi Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3409, vr. 128^{a-b}; Kutbüddin Mekki, *el-Berku'l-Yemânî fi fethi'l-'Oşmânî*, Riyad 1965, s. 39-43, 119-120; Âfi, *Ahbârü'l-Yemânî*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 886, vr. 41^b-44^a, 56^a, 58^a, 59^a; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 8-9; Peçüylü İbrâhim, *Târih*, I, 32-33; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 515, 549-550; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 939-943, 950-952, 957; Süheyli, *Târih-i Mekke-i Mukerreme*, Burdur Bulguroğlu Ktp., nr. 841, vr. 49^b, 50^{a-b}, 51^a; Ebû Bekir b. Behrâm, *Tercüme-i Atlas-ı Kebîr*, Köprülü Ktp., nr. 173, II, vr. 91^a, 93^a, 94^a; Abdülkerîm b. Abdurrahman, *Târih-i Mısır*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 705, vr. 10^b; J. L. Burckhardt, *Travels in Nubia*, London 1819, s. 390-401; W. C. Plowden, *Travels in Abyssinia*, London 1868, s. 354-355; Mehmed Muhsin, *Afrika Delili*, Kahire 1312, s. 197-199; E. A. Wallis Budge, *A History of Ethiopia, Nubia and Abyssinia*, London 1928, I, 328-341, 368-369; II, 347-349, 360-372, 400-402, 421, 428-429, 459, 522-525, 603-613; *The Journey of Francisco Machado and Bernardo Pereira, 1623-1624* (trc. ve ed. C. B. Beckingham-G. W. B. Huntingford), London 1954, s. 191-192; F. Alvarez, *The Prester John of the Indies*, London 1958, I, 54, 114-117; II, 418-419; H. Salt, *A Voyage to Abyssinia, etc. in the Year 1809 and 1810*, London 1967, s. 204-205, 496; J. Bruce, *Travels to Discover the Source of the Nile: 1768-1773*, New York 1972, III, 2-5, 19-20, 24; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974; a.m.f., "Hint Kapitanlığı ve Piri Reis", *TTK Belleten*, XXXIV/134 (1970), s. 235-254; Abdurrahman Şeref, "Özdemiroğlu Osman Paşa", *TOEM*, IV (1329), s. 1290; *el-Fevâidü'l-muadde li-nizâmî hükümeti benderi Cidde* (nşr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *TTK Belleten*, XXVI/101 [1962] içinde), s. 151-162; Richard Punkhurst, "The History of Fire-arms in Ethiopia Prior to the Nineteenth Century", *Ethiopia Observer*, X/3, Adisababa 1968, s. 202-225; A. Baldacci, "Habeş-Eyâleti", *İA*, V/1, s. 3-6; E. Littman, "Harar", a.e., V/2, s. 225-226; E. Ullendorff v.d.g.r., "Habash", *EP* (İng.), III, 2-8; Davut Dursun, "Eritre", *DİA*, XI, 302-304; Levent Öztürk, "Etiyopya", a.e., XI, 491-496 [bu madde, Cengiz Orhonlu'nun bibliyografyada belirtilen eserine dayanılarak Cevdet Küçük tarafından hazırlanmıştır].

HABEŞ el-HÂSİB

(حبش الحاسب)

Ahmed b. Abdillâh el-Mervezi
(ö. 250/864'ten sonra)

Astronomi
ve matematik bilgini.

Türkistan'ın Merv şehrinde doğdu. Hacı hakkında yeterli bilgi yoktur. Ömrünün büyük kısmını Bağdat'ta geçirmiş, Abbâsî halifeleri Me'mûn ve Mu'tasım-Billâh dönemlerini görmüştür. Burada uzun süre kalmasından dolayı Bağdadî nisbesiyle de anılır. Habeş onun adı mı lakabı mı olduğu kesin olarak bilinmemekte, belki fazla esmerliğinden dolayı bu şekilde tanındığı tahmin edilmektedir. Hâsib lakabı ise onun matematikçiliğiyle ilgilidir. 829-864 yılları arasında Bağdat'ta astronomi gözlemleri yaptığı bilinmektedir. Yüz yılı aşkın bir süre yaşamış (İbnü'n-Nedîm, s. 384) ve muhtemelen 864-874 yılları arasında vefat etmiştir (Suter, s. 13; Sarton, I, 565). İbnü'l-Kiftî'den öğrenildiğine göre oğlu Ebû Cafer de astronomi bilgisi ve aletlerinin yapıcılığıyla ünlü bir kişidir.

Kaynaklarda, İslâm astronomi âlimi ve matematikçilerinin ilk neslinden olan Habeş'in ilmi hayatının başlangıç döneminde Hint matematik ve astronomi modelini takip ettiği ve hazırlamış olduğu ilk zîcde Sindhind (Siddhanta) geleneğini esas aldığı belirtilmektedir (İbnü'l-Kiftî, s. 117). Halife Me'mûn'un himayesindeki astronomi gözlemcileri grubunda fiilen bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmemekle beraber onların çalışmalarını yakından takip ettiği, vardıkları sonuçları kendi gözlem sonuçlarıyla birleştirip test ettiği *ez-Zîcü'l-mümtehan*'ından anlaşılmaktadır. Habeş bu eserinde ve daha sonraki çalışmalarında Hint astronomisi yanında Grek astronomisini de iyi bildiğini kanıtlamış ve yer yer dışına çıkmakla birlikte zîclerini Batlamyus modeline göre düzenlemiştir (Tekeli, V, 614). Araştırmalarının sonraki meslektaşları arasında güçlü yankılar uyandırdığı anlaşılmaktadır. Habeş'in Bağdat'ta otuz beş yıl süre ile gözlemler yaptığı yolundaki bilgiyi bugüne ulaştıran Ebü'l-Hasan İbn Yûnus, *Zîcü'l-Hâkimi'l-kebir* adlı eserinde onun Venüs ve Merkür'ün enlemlerine ilişkin tesbitlerini eleştirmişse de daha sonraki birçok müellifin kendisini övgüyle andığı görülür (*EP* [İng.], III, 8-9). Meselâ Ebû Nasr İbn İrâk, bu zîc hakkında *Risâle fi Berâhîni a'mâli cedve-*